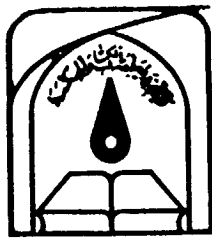

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اقتصادی

جایگاه عدالت در نظام اقتصادی اسلام

نعمت... امانی

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین غلامرضا مصباحی

استاد مشاور: دکتر علی قنبری

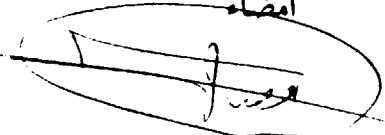
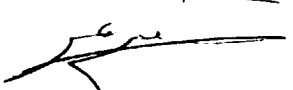

2631

بهار ۷۶

۱۳۵۰۸

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیئت داوران نسخه نهائی پایان نامه آقای نعمت... امانی فرانی تحت عنوان جایگاه عدالت در نظام اقتصادی اسلام را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضای هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
استاد راهنما	دکتر محمد مهدی	استادیار	
استاد مشاور	علی قدر	استادیار	
استاد درجک	حسین - چهارتر	استادیار	
استاد مدعو	مرکز قره ایخان	دانشیار	

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه برای
دانشگاه تربیت مدرس محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع می باشد.

این ناچیز تقدیم به ساحت مقدس حضرت قائم (عج)، که جهان در انتظار
عدالت اوست. (روحی فداه)

«تشکر و قدردانی»

قدم نهادن در زمینه تحقیق و پژوهش در اقتصاد اسلامی، ضرورتی است که پس از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار جمهوری اسلامی به وضوح مشاهده می‌شود. در این رهگذر تبیین مبانی نظری و اصول این مکتب از ضرورت خاصی برخوردار است. در این رساله تلاش شده است تا گوشه‌ای از این رسالت بزرگ انجام شود. بدیهی است کاستیها و نقائص فراوانی وجود خواهد داشت ولی به هر حال حرکتی است که انجام شده و از راهنمائیهای اساتید محترم راهنما و مشاور حجة الاسلام والمسلمین مصباحی و آقای دکتر قنبری، استفاده‌های وافیه شده و اگر نقصی هست از اینجانب است، امیدوارم این سعی مختصر، مرضی حضرت حق قرار گیرد.

در پایان از اساتید محترم گروه اقتصاد و مسئولین گروه کمال تشکر و قدردانی را دارم.

«چکیده»

سؤال این است که هر یک از مکاتب اقتصادی چه جایگاهی برای عدالت قائل است: آیا عدالت را موضوعی اصیل و هدفی اساسی می‌داند یا صرفاً به خاطر رفع مضرات ناشی از «نبودش» آن را پذیرا شده است و اصولاً معنی عدالت چیست و ابزار رسیدن به آن کدام است؟

در دیدگاه نظام سرمایه‌داری با توجه به فلسفه دئیسم و آموزه کالونیسم و اینکه نظام طبیعی بهترین نظام است و تغییر آن ممکن نیست و یا اگر ممکن باشد به صلاح نیست، عدالت همان نظام موجود است که بدون هیچ‌گونه دخالتی به گردش درمی‌آید اگر چه بعضی فقیر و بعضی دیگر غنی باشند.

در دیدگاه مارکسیسم، جبر تاریخ مراحل مختلف در زندگی انسان را موجب می‌شود و بدیهی است عدالت همان رفتار بر طبق جبر حاکم است و مقابله با آن بی‌معنی و بی‌حاصل خواهد بود. از نظر اسلام بهترین تعریف عدالت «اعطاء کل ذی حق حقه» است یعنی اینکه حق هر کس به او داده شود و منشأ حق یا علت فاعلی است یا علت غائی. و از آنجائیکه خداوند مواهب جهان را برای همه آفریده است، همگان در این مواهب حق دارند و مقتضای عدالت این است که همه چیز از آن همگان باشد نه عده‌ای معدود. اسلام با تداول و گردش ثروت میان اغنیاء مخالف است «کی لا یكون دولة بین الاغنیاء منکم» از این رو با در اختیار گرفتن منابع اولیه و همچنین ابزارهایی نظیر زکات سعی در کم کردن فاصله بین فقیر و غنی کرده است.

«فهرست»
مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: مفاهیم

۳	۱-۱- مقدمه.....
۳	۱-۲- تعریف عدالت.....
۴	۱-۲-۱- تعاریف مختلف عدالت.....
۷	۱-۳- حق و عدالت در اسلام.....
۸	۱-۴- مبنای پیدایش حق.....
۱۱	۱-۵- آیا عدالت از حقوق فطری است.....
۱۴	۱-۶- رابطه عدالت با مساوات.....
۱۷	۱-۷- مطلوبیت عدالت.....
۱۸	۱-۷-۱- سه دیدگاه در مورد عدالت.....

فصل دوم: جایگاه عدالت در مکتب سرمایه‌داری

	۱-۲- مقدمه.....
۲۱	۲-۲- عدالت از نظر افلاطون و ارسطو.....
۲۲	۲-۳- فیزیوکراتیسم.....
۲۴	۲-۴- مکتب کلاسیک.....
۲۹	۲-۵- لیبرالیسم اقتصادی.....
۲۹	۲-۵-۱- اصالت فرد.....
۳۱	۲-۵-۱-۱- تناقض ناشی از اصالت فرد.....
۳۲	۲-۵-۲- آزادی فردی.....
۳۳	۲-۵-۳- آزادی صوری و ذاتی.....
۳۵	۲-۵-۴- تجدید نظر در اصول نظام سرمایه‌داری.....

صفحه	عنوان
۳۸	۳-۱- مقدمه
۳۸	۳-۲- سوسیالیسم
۳۹	۳-۲-۱- سوسیالیسم اخلاقی
۴۲	۳-۳- سوسیالیسم به اصطلاح علمی
۴۴	۳-۴- سوسیالیسم و عدالت
۴۴	۳-۵- اصالت جمع
۴۵	۳-۶- مالکیت دولتی
۴۶	۳-۷- برنامه ریزی متمرکز
۴۷	۳-۸- تناقض در مارکسیسم

فصل چهارم: جایگاه عدالت در نظام اقتصادی اسلام

۴۹	۴-۱- مقدمه
۴۹	۴-۲- اقتصاد اسلامی
۵۱	۴-۳- عدالت معیار بحث مکتبی
۵۳	۴-۴- جایگاه عدل در اسلام
۵۴	۴-۵- انواع عدل
۵۶	۴-۶- عدالت هدف متوسط
۵۷	۴-۷- تعریف عدالت اقتصادی در اسلام
۵۹	۴-۸- تقدم حق فرد یا حق جامعه
۶۲	۴-۹- دلایل لزوم تعدیل ثروت در اسلام
۶۸	۴-۱۰- ارتباط قاعده تسلیط و قاعده لاضرر با تعدیل ثروت
۷۰	۴-۱۱- قاعده عدالت در فقه
۷۳	۴-۱۲- عدالت در متون اسلامی

۷۶	۱۳-۴- آثار قاعده عدالت در فقه
۷۹	۱۴-۴- شیوه‌های تعدیل ثروت در اسلام
۷۹	۱-۱۴-۴- عدالت در تخصیص منابع
۸۱	۱-۱-۱۴-۴- مالکیت امام
۸۲	۲-۱-۱۴-۴- مالکیت عمومی
۸۳	۳-۱-۱۴-۴- مالکیت خصوصی
۸۵	۱۵-۴- عدالت در توزیع درآمد
۸۷	۱-۱۵-۴- کفالت عمومی
۸۹	۲-۱۵-۴- کفالت دولت
۹۳	۱۶-۴- منابع مالی دولت در جهت تأمین عدالت
۹۳	۱-۱۶-۴- مالیاتهای اسلامی
۹۴	۱-۱-۱۶-۴- مالیات عبادت است
۹۵	۲-۱-۱۶-۴- مالیاتهای وضع شده توسط حاکم اسلامی
۹۷	۳-۱-۱۶-۴- زکات به عنوان تنها مالیات
۱۰۲	۴-۱-۱۶-۴- زکات مالیات منفی با نرخ ۱۰۰٪

فصل پنجم: کارائی و عدالت

۱۰۴	۱-۵- مقدمه
۱۰۴	۲-۵- پیشینه موضوع
۱۰۵	۳-۵- تأثیر برابری بر عامل کار
۱۰۶	۴-۵- تأثیر برابری بر عامل سرمایه
۱۰۶	۵-۵- تأثیر برابری بر عامل مدیریت
۱۰۷	۶-۵- تأثیر برابری بر عامل تکنولوژی
۱۰۷	۷-۵- تضاد کارائی و عدالت در مکاتب دیگر

۱۰۸ ۵-۸- راه حل اسلام

فصل ششم: نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۱۴ ۶-۱- مقدمه

۱۱۴ ۶-۲- مبنای پیدایش حق

۱۱۵ ۶-۳- جایگاه عدالت در نظام سرمایه داری

۱۱۶ ۶-۴- جایگاه عدالت در نظام سوسیالیستی

۱۱۶ ۶-۵- عدالت در نظام اقتصادی اسلام

۱۱۷ ۶-۶- پیشنهادات

۱۱۸ ۶-۷- نتیجه گیری

۱۱۹ منابع و مأخذ

۱۲۱ چکیده انگلیسی

مقدمه

عدالت از جمله مقدس ترین و عالی ترین مفاهیم موجود در قاموس مفاهیم بشری است. عدالت گم شده همه جوامع بشری است که بنی آدم در آروزی رسیدن به آن روزگار می گذرانند. سرلوحه اقدامات اجتماعی انبیاء الهی و دیگر مصلحان بزرگ، تلاش در راه تحقق آن است. تعالیم انبیاء عظام و احکام الهی همگی به سوی این هدف نشانه رفته اند چه بسیار خونهای پاک و جانهای گرانبهائی که در راه تحقق آن بر زمین ریخته و فدا شده است و چه بسیار مظلومانی که در آروزی تحقق آن سوخته اند.

عدالت در حیطه مسائل اقتصادی از شاخصترین جنبه های عدالت است و به نوبه خود از پیچیده ترین زمینه های آن می باشد. همه ملل و نحل ادعای آن دارند که مجری عدالتند و شیوه گروههای دیگر را خلاف عدالت می خوانند.

پس باید ببینیم، عدالت چیست؟ هر مکتب اقتصادی عدالت را چه می داند؟ عدالت از نظر مکتب

اقتصادی اسلام چیست و چه پایگاهی دارد؟ و ابزارهای ارائه شده در راه تحقق عدالت کدام است!

کلیات

عدالت در همه مکاتب اقتصادی، به عنوان یکی از اهداف مهم مطرح است، ولی آنچه قابل بررسی است، جایگاه این هدف در هر نظام اقتصادی است.

آیا عدالت یک هدف اصیل است یا تنها زمینه ساز تحقق اهداف مادی دیگر می باشد؟
تعریف مشخص عدالت اقتصادی در هر نظام اقتصادی چیست و برای رسیدن به آن چه ابزارهایی طراحی شده است؟

در مورد تعارض عدالت با سایر اهداف اقتصادی کدام مقدم است؟

آیا عدالت با کارائی تقابل و تضاد دارد؟ در صورتی که جواب مثبت است، کدامیک را مقدم می داریم؟ پیرامون این موضوع به صورت پراکنده در تألیفات گوناگون و پایان نامه های دانشجویی نکاتی مطرح شده است ولی این جنبه از موضوع به لحاظ نظری مورد بحث قرار نگرفته است.
به هر حال هدف این رساله تبیین جایگاه عدالت در نظامهای اقتصادی و تعریف عدالت اقتصادی از نظر اسلام می باشد. و فرضیه تحقیق این است که عدالت در نظام اقتصادی اسلام یک هدف اصیل است نه ابزاری برای تحقق اهداف دیگر و در نظام اسلامی، عدالت با کارائی کمترین تضاد را دارد و البته در مواردی کارائی فدای عدالت خواهد شد.

فصل اول: مفاهیم

۱-۱- مقدمه:

در این فصل تعارف مختلف عدالت را مورد بررسی قرار می‌دهیم و بهترین تعریف را انتخاب می‌کنیم، و سپس حق و عدالت از نظر اسلام را مورد بررسی قرار داده، منشأ پیدایش حق را معرفی خواهیم کرد سپس به رابطه عدالت و مساوات می‌پردازیم و در پایان سه دیدگاه در مورد عدالت و مطلوبیت آن را مطرح می‌کنیم.

۱-۲- تعریف عدالت:

همانگونه که اشاره شد، عدالت مفهومی است که همه افراد و گروههای انسانی آن را مطلوب می‌دانند و به گونه‌ای خود را از جستجوگران آن معرفی می‌کنند. برای بررسی این مسئله ابتدا لازم است، تعریف کامل و واحدی از عدالت ارائه شود، زیرا قضاوت کردن در مورد اینکه شیوه هر یک از گروههای انسانی عادلانه است یا نه؟ بستگی کامل دارد به اینکه تعریف عدالت از نظر آنان چیست؟

اهمیت مطلب در این است که اگر هر گروه و یا مکتب اقتصادی - اجتماعی تعریف خاصی برای عدالت ارائه دهد و بر اساس آن تعریف در راه تحقق عدالت بکوشد راهی برای بحث مشترک در مورد عدالت وجود نخواهد داشت. اما اگر تعریف واحد و متحدی برای عدالت ارائه شود، عملکرد همه مکاتب بر اساس آن سنجیده می‌شود و راه قضاوت باز خواهد شد. ابتدا تعاریف

مختلفی که از عدالت شده است و در کتب و منابع مربوطه موجود می باشد ارائه می کنیم:

۱-۲-۱- تعاریف مختلف عدالت:

- ۱- قرار دادن سهم مساوی برای همگان.
- ۲- عمل به آنچه خوب و ثواب است.
- ۳- دادن به هر کس آنچه سزاوار او است.
- ۴- احقاق حق به شرط اینکه به جامعه لطمه ای وارد نشود. (سیرون دانشمند رومی)
- ۵- وضع الشيء فی موضعه یا قرار دادن هر چیز در جای خودش.
- ۶- عدالت آن است که اعمال هر کس طبق اصلی که خود او می خواهد برای تمام انسانها الزام آور باشد، تعیین شده باشد. (کانت)
- ۷- عدالت حفظ کرامت انسان است. (کانت)
- ۸- آنچه دولت بگوید و بپسندد عین حق و عدالت است.

تعاریف فوق هر یک دارای نقاط قوت و ضعفی است که ضرورتی در پرداختن به آنها نیست زیرا هر یک تنها به جنبه ای از مسئله نگاه کرده اند و شاید در صدد تعریف جامع و مانعی نبوده اند. ولی بهترین تعریفی که برای عدالت شده است این است که: «العدالة اعطاء كل ذي حق حقه»^(۱).

یعنی عدالت همان دادن حق به حق دار است. استناد این تعریف به شخص خاصی مسلم نیست ولی بعضی معتقدند این تعریف را از سخنان ارسطو می توان بدست آورد. در این تعریف، شناخت عدالت متوقف برای دانستن حق شده است. زیرا اگر عدالت این است که حق به صاحبان حق پرداخت شود، ولی تمام سخن اینجاست که حق چیست؟ به این ترتیب اگر فرض کنیم این تعریفی است که در همه جوامع و لاقول در اکثر جوامع مورد پذیرش است و می توانیم بر اساس آن در مورد وجود یا عدم وجود عدالت در موارد مختلف قضاوت کنیم، وجود

۱- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، درآمدی بر حقوق اسلامی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۴، ص ۲۱۳.